

Молодий англієць

Вільгельм Гауф

Пане мій! З походження я німець і прожив у ваших краях занадто мало, ось чому я не можу потішити вас перською казкою або цікавою історією про султанів і візирів. А тому я прошу, дозволь розповісти про те, що трапилося в мене на батьківщині, — можливо, це вас теж потішить. На жаль, наші історії не завжди настільки шляхетні, як ваші, у них розповідається не про султанів або наших королів, не про візирів і пашів, які в нас звуться міністрами юстиції й фінансів, а також таємними радниками або ще якимось, ні. Зазвичай вони відбуваються зі скромними містянами, якщо тільки не оповідають про солдатів.

На півдні Німеччини є містечко Грюнвізель, де я народився і виріс. Усі такі містечка на один штиб. У центрі невеликий базарний майдан з колодязем, тут-таки старенька ратуша, навколо майдану — будинки мирового судді і шанованих купців, а на двох-трьох вузьких вулицях мешкає решта жителів. Усі один одного знають, кожному відомо, де що відбувається, і коли у пастора, бургомістра або лікаря до столу подадуть, бува, зайву страву, то обідньої пори про це вже знають геть усі. По обіді пані ходять одна до одної з візитами — як прийнято говорити у нас — і за горнятком чорної кави і шматком солодкого пирога перемивають язиками цю неймовірну подію, а відтак з'ясовують, що пастор, імовірно, купив квиток в лотерею і виграв безбожно велику купу грошей; що бургомістра "підмазали" або що доктор отримав від аптекаря кілька золотих за те, щоб надалі виписував дорожчі рецепти.

Ви можете собі уявити, о пане, як ошелешила місто з таким сталим устроєм життя, як Грюнвізель, поява незнайомця, про якого ніхто не знав, звідки він, на які кошти живе, що йому потрібно. Бургомістр, правда, бачив його паспорт — папірець, який у нас кожен зобов'язаний мати при собі.

— Хіба у вас на вулицях так неспокійно, — перервав невільника шейх, — що вам не обійтися без фірмана від свого султана, щоб надати собі великої поваги в очах розбійників?

— Е, ні, пане, — відказав той, — цими папірцями зловмисника не відстрашиш; а заведено це для порядку, щоб кожен знав, з ким має діло. Отож, бургомістр вивчив паспорт і за горнятком кави в доктора висловив свою думку: хоча на паспорті й стоїть цілком правильна віза з Берліна до Грюнвізеля, проте за цим щось таки криється, та й вигляд у приїжджого підозрілий. Бургомістр був дуже шанованою людиною, — тож годі дивуватися, що відтоді на гостя кидали раз по раз косі погляди, як на особу підозрілу. Та й, дивлячись на його побут, містяни дедалі більше утверджувались у цій думці.

Приїжджий винайняв за кілька золотих будинок, до того порожній, привіз туди цілу хуру з дивним начинням — печами, горнами, великими тиглями і зажив там одинаком. Він навіть куховарив для себе сам, ніхто до нього не навідувався, за винятком одного грюнвізельського дідуся, який мав купувати хліб, м'ясо й городину. Та й йому

дозволялося входити тільки в сіни, і там приїжджий приймав від нього покупки.

Я був десятирічним хлопчаком, коли чоловік з'явився у нашому місті, але ще й нині, немов це сталося тільки вчора, пам'ятаю те збурення, що виникло в містечку з появою незнайомця. По обіді він не ходив, як інші чоловіки, до кегельбану, вечорами не засиджувався у заїзді, щоб викурити люльку і поговорити про те, що пишуть в газетах. Марно бургомістр, мировий суддя, доктор і пастор по черзі запрошували його до себе пообідати або випити горнятка кави; він під якимось приводом щоразу відмовлявся. Тому одні гадали, що він несповна розуму, другі думали, що він єврей, треті раз по раз казали, що він не інакше як чаклун і чарівник. Мені виповнилося вісімнадцять, двадцять років — а цю людину мої земляки досі називали "чужинцем".

А одного дня в місто забилися люди з заморськими звірами. Така собі трупа мандрівних комедіантів, з верблюдом, який уміє кланятися, ведмедем-танцюристом, кумедними, вбраними на людський штиб собаками і мавпами, які вміють витівати всілякі штуки. Зазвичай вони проходять містом, зупиняються на перехрестях і майданах, награвать на дудочці і барабані казна-що, артисти танцюють і стрибають під ці звуки, а потім збирають по будинках якісь копійки. Цього разу трупа, що з'явилася в Грюнвізелі, везла з собою величезного орангутанга, мало не заввишки з людину; він ходив на задніх ногах і робив усілякі трюки.

Собача і мавпяча трупа зупинилася і перед будинком чужинця. Спершу, коли пролунали звуки барабана і дудки, той сердито визирнув у вікно, потьмяніле від часу. Але потім відтанув душею, висунувся, на превеликий подив усім, з вікна і щиро сміявся над витівками орангутанга. Він навіть заплатив за розвагу такими великими срібняками, що ціле місто потім пліткувало про це.

Уранці наступного дня мандрівний цирк вирушив у дорогу. Верблюд ніс численні кошики, в яких зручно вместилися собаки і мавпи, а поводити й велика мавпа пішки прямували за верблюдом. Через кілька годин після того, як вони вийшли за міські ворота, чужинець послав на поштову станцію і, на превеликий подив станційного доглядача, похапцем попросив карету і коней, виїхав через ті-таки ворота і рушив тим-таки трактом, що й звірі. Усе містечко кипіло від обурення, бо ніхто не знав до ладу, куди він вирушив.

Надворі було вже темно, коли чужинець під'їхав до тих міських воріт. У кареті сидів іще якийсь пасажир, насунувши капелюха на лоба, а вуха і рот перев'язавши шовковою хусткою. Писар на заставі поставив за обов'язок заговорити з новим приїжджим і попросити в нього паспорт; але той відповів вельми нечемно, буркнувши щось нерозбірливе незнаною мовою.

— Це мій небіж, — ввічливо сказав чужинець писареві й тицьнув йому в руку кілька срібняків, — це мій небіж, і поки що він погано розуміє німецьку. Він щойно якраз вилаявся на своєму рідному діалекті з приводу затримки.

— Ну, коли вже це ваш небіж, — відповів писар, — то хай собі їде без паспорта. Певно, він проживатиме у вас?

— Звісно, — сказав приїжджий, — і, мабуть, пробуде тут досить довго.

У писаря не було більше заперечень, і гість зі своїм небожем перетнули межі містечка. Проте бургомістр, а з ним і все місто мали серце на писаря. Як-не-як той міг би принаймні запам'ятати кілька слів, сказаних мовою небожа. Тоді всі дізналися б, з якої країни були дядько з небожем. Писар запевняв, ніби він розмовляв ні французькою, ні італійською, а радше англійською; він ніби зимував на кожному слові, і, якщо він не помиляється, хлопець буркнув щось на кшталт: "Goddamn![11]". Так писар і сам виплутався з біди, і юнака наділив національністю. Тепер у містечку тільки й мови було про молодого англійця.

А проте, юнак і собі не з'являвся ні в кегельбані, ні в пивничці; натомість він, щоправда, в інший спосіб, рясно живив плітки. Так, нині раз по раз у зазвичай такій тихій квартирі чужинця зненацька зчинялися страшні крики і метушня, ось чому люди, задерши голови, юрмилися перед будинком. Молодий англієць, у червоному фраку і зелених штанах, розкошаний і страшний, гасав як оглашений по всіх кімнатах од вікна до вікна, а його дядько у червоному шлафроці[12] ганявся за ним із канчуком; найчастіше влучити йому не вдавалося, але кілька разів роззявам, які стовбичили перед будинком, здалося, ніби він зачепив хлопця, і вони чули тужливий, переляканий стогін і клацання батога. Містечкові пані взяли близько до серця таку дядькову невихованість і врешті-решт попросили бургомістра втрутитися в цю справу. Він послав чужинцеві записку, в якій, вживаючи доволі різкі вислови, засуджував його за таку нечемність і погрожував, якщо такі сцени триватимуть і далі, взяти молоду людину під свій захист.

Проте як бургомістр здивувався, коли, вперше за десять років, у нього вдома з'явився чужинець! Той виправдовував свою поведінку особливими обов'язками, які поклали на нього батьки хлопця, доручивши йому виховання небожа. Загалом, це розумний, тямущий хлопець, запевняв він, але мови даються йому важко; він же від щирого серця хоче навчити небожа вільно розмовляти німецькою, щоб згодом зважитись і ввести його в грюнвізельське товариство; тим часом мову цю він опановує на превелику силу, тож частенько не залишається нічого іншого крім як добряче його відбатожити. Бургомістр був цілком задоволений його поясненнями і ввечері в пивниці розводився про те, що рідко зустрічав людину таку освічену й гречну, як цей чужинець. "Шкода тільки, що він так мало буває в товаристві, — докинув він, — але щойно його небіж навчиться трішки розмовляти німецькою, він, я вважаю, часто відвідуватиме мої журфікси[13]".

Цього було досить, щоб товариство в корені змінило свою думку. Про чужинця тепер відгукувалися як про людину чемну, прагнули з ним заприятелювати і вважали звичайною річчю, коли в тихій домівці час від часу здійсмався страшний крик. "Він викладає племінникові німецьку мову", — говорили грюнвізельці і йшли своєю дорогою. До кінця третього місяця навчання німецької мови начебто закінчилося: дядечко взявся тепер за наступний рівень. У місті жив кволий старий француз, який учив молодь танцювати. Чужинець покликав його і запропонував давати уроки його небожеві. Він натякнув на те, що хоча той і має шпичку в носі[14], але, що стосується

танців, вирізняється примхливою вдачею. Він уже брав уроки в іншого танцмейстера, і той навчив його таким ризикованим антраша[15], що виступати з ними в компанії незручно; саме тому небіж вважає себе майстерним танцюристом, хоча в його танцях немає навіть найменшої схожості на вальс або галоп (це, о пане мій, танці, що їх танцюють у мене на батьківщині), немає навіть схожості на екосез[16] або франсез[17]. Утім, чужинець обіцяв по талеру за урок, і танцмейстер радо зголосився взятися за навчання норовливого хлопця.

Француз запевняв потім "по секрету", що досі не бачив такої чудасії, якою були ті уроки танців. Небіж, височенький стрункий хлопець, мабуть, хіба що трішки коротконогий, завжди приходив на урок ретельно закучерявлений, у червоному фракі, широких зелених штанах і білих лайкових рукавичках. Говорив він мало і з іноземним акцентом; спочатку був доволі доброзичливий і тямущий, а тоді зненацька починав викривлятися і стрибати, виробляв відважні піруети і викидав такі антраша, що танцмейстер втрачав голову. Коли ж учитель пробував його напоумити, той стягував з ніг витончені туфлі, запуслав ними французів просто в голову і за мить уже стрибав по всій кімнаті на чотирьох. Зачувши шум, вибігав із спальні старий дядько в широкому червоному шлафроці, в золотому паперовому ковпаку на голові й не надто ніжно гладив племінника канчуком по спині. Тоді небіж вибухав гучним виттям, залазив на столи і шафи, навіть на віконні карнизи і говорив чужою, незрозумілою мовою. Втім, старий у червоному шлафроці не здавався, стягував його за ногу, щосили лупив і пряжкою тугіше стягував йому шийну хусточку, після чого племінник щоразу вертався до звичної порядності і гречності, і урок танців тривав без проблем.

А проте, коли танцмейстер настільки вишколив свого вихованця, що можна було запросити на урок музиканта, племінник ніби переродився. Підрядили скрипаля з міського оркестру й посадили його на стіл. Танцмейстер удавав із себе даму, для чого дядечко нарядив його в шовкову спідницю та індійську шаль. Племінник запрошував його і брався з ним танцювати й вальсувати; а танцюристом він був невтомним, завзятим, не випускав учителя зі своїх довгих рук, хоч би скільки той охав і кричав, і танцювати доводилося до упаду або доти, поки рука музиканта не відмовлялася водити смичком. Танцмейстера ці уроки ледве не звели в могилу, але талер, що його він акуратно одержував щоразу як плату, і гарне вино, яким пригощав його чужинець, робили свою справу, і він знову приходив на урок, хоча напередодні присягався, що ногою не переступить поріг жодного будинку.

Та грюнвізельці дивилися на цю справу зовсім не так, як француз. Вони вважали, що в парубка чимало задатків для світського способу життя, а дамам бракувало кавалерів, отож вони тішилися, що до зимового сезону матимуть такого бравого танцюриста.

Якось уранці служниці, повернувшись із базару, сповістили своїх панів про надзвичайну подію. Перед будинком чужинця стояла розкішна дзеркальна карета, запряжена рисаками, і лакей у пишній лівреї тримав дверцята. Тут двері будинку відчинились, і звідти вийшло двоє нарядних панів: один був старий незнайомець, а

другий, імовірно, юнак, який наламавав-таки язика у німецькій мові і так завзято танцює. Обидва сіли в карету, лакей скочив на зап'ятки, і карета — ви тільки уявіть-но собі! — покотила просто до бургомістрового будинку.

Господині, вислухавши розповідь своїх служниць, миттю зірвали з себе не надто чисті кухонні фартухи й очіпки і причепурилися. "Цілком ясно, — говорили вони своїм домівцям, що метушилися, наводячи лад у вітальні, яка водночас служила і для інших цілей, — абсолютно ясно, що приїжджий вирішив вивезти небожа в світ. Старий дурень десять років жодного разу не вважив за потрібне побувати у нас вдома; але заради небожа, як то кажуть, молодого чоловіка з великим шармом, йому можна це подарувати". Так вони казали і напучували своїх синів і дочок, аби ті при приїжджих поводитися чинно, трималися прямо і користувалися вишуканішою мовою, ніж зазвичай. І міські розумниці вгадали: всіх по черзі об'їздили дядечко зі своїм небожем, прагнучи здобути прихильність кожної родини.

Всюди тільки й мови було про них, і всі шкодували, що досі не зазнали втіхи від такого приємного знайомства. Старий тримав себе з гідністю і розумно, щоправда, розмовляючи, він посміхався, тож не можна було сказати з упевненістю, чи говорить він серйозно чи ні, а розводився він про погоду, про нашу місцевість, про втіху, що її дарує літньої пори пивниця на горі, — говорив так розумно і розсудливо, що грюнвізельці були в захваті. Про небожа годі й казати! Він зачарував усіх, завоював усі серця. Правда, що стосується зовнішності, з лиця його не можна було назвати вродливим: підборіддя, а надто нижня щелепа дуже випиналися вперед, і колір обличчя був занадто смаглявий, а ще часом хлопець кривив смішні міни, заплющував очі і шкірив зуби, але, на думку всіх, риси обличчя в нього таки своєрідні й цікаві. Важко було собі уявити рухомішу, спритнішу фігуру. І хоча костюм якось дивно сидів на ньому, вбрання йому пасувало; він напрочуд швидко рухався кімнатою, сідав то на софу, то на фотель, витягував ноги; але те, що в іншого молодого чоловіка визнали б порушенням хорошого тону і надзвичайно вульгарним, у цьому разі сприймалось як геніальність.

"Він англієць, — казали довкола, — а вони всі такі: англієць може влягтися на канапі і заснути на очах у десяти дам, яким нікуди сісти, так що вони вимушені стояти біля нього; на англійця нема чого нарікати за це". Натомість старого дядька він слухався беззаперечно: достатньо було суворого погляду, щоб напоумити хлопця, коли той носився підстрибом по кімнаті або клав ноги на стілець, що робив дуже охоче. Та і як можна було сердитися на нього, коли дядько в кожному будинку говорив господині: "Небіж мій ще трохи дикий і невихований, але я твердо розраховую на суспільство: воно його відшліфує і дасть йому належну освіту, і саме вашим турботам я повіряю його надто наполегливо".

Отже, небожа вивели в світ. І в цей і в наступні дні Грюнвізель перемив язиком цю подію. Проте дядечко на тому не зупинився; здавалося, він абсолютно змінив і напрям думок, і спосіб життя: пополудні удвох із небожем вирушав до пивниці на горі, де пило пиво і розважалося кеглями грюнвізельське панство.

Небіж грав неабияк — він збивав щонайменше п'ять або шість кеглів за один раз; щоправда, час від часу на нього ніби щось накочувало: раптом ні з того ні з сього зривався услід за кулею і зчиняв серед кеглів суцільний рейвах, або, збивши короля, ставав на голову, хай і зіпсувавши свою витончено закурчявлену зачіску, і дригав у повітрі ногами; іншим разом не встигнеш і озирнутися, як він уже сидів на даху карети, що проїздила мимо, і кривив звідти міні; проїжджав трішки, зістрибував і знову повертався до компанії.

Щоразу, як учинялися такі сцени, дядечко старанно просив вибачення перед бургомістром і присутніми за пустощі племінника; вони ж сміялися, приписували всі витівки молодості хлопця, запевняли, ніби й самі в його віці були такими само спритними, і обожнювали "молодого гульвісу", як вони його називали.

Траплялось їм і як слід на нього сердитися, проте вони не наважувалися виражати своє невдоволення, адже молодий англієць справляв враження начитаного і розумного хлопця. Вечорами старий з небожем заходили і до місцевого готелю "Золотий олень". Хоча племінник був ще геть зеленим юнаком, тримався він як старий, вмощувався за столик, одягав незвичайні окуляри, витягував довгу люльку, закурював і димів більше за всіх.

А коли розмова заходила про те, що пишуть у газетах, про війну і мир, і доктор висловлював одну думку, бургомістр — іншу, а ще дехто дивувався таким глибоким політичним пізнанням, то небіж міг раптом заперечити всім; він ударяв по столу рукою, з якої ніколи не знімав рукавички, і недвозначно давав зрозуміти бургомістрові й докторові, що вони нічого не тямлять, що він чув цілком інше і розуміється у цих справах значно більше.

Потім він дивною ламаною німецькою мовою висловлював свою думку, яку, на превеликий жаль бургомістра, всі визнавали цілком слушною: він-бо англієць, як же йому не знати все куди краще за інших.

Коли ж потім бургомістр і доктор, розізлившись, але не наважуючись уголос висловити своє невдоволення, сідали за партію в шахи, то племінник присовувався до них ближче, зазірав крізь свої великі окуляри бургомістрові через плече і критикував той або інший хід, говорив докторові, що йому належало б піти так то і так то, і обидва гравці в глибині душі шаленіли. Коли ж потім бургомістр буркотливо пропонував йому зіграти з ним партію, щоб за всіма правилами оголосити йому мат, бо він вважав себе другим Філідором[18], то дядько тугіше стягував небожеві шийну хусточку, після чого той ставав слухняним, чемним і ставив бургомістрові мат.

Досі грюнівзельці мало не щовечора розважалися картами, по пів крейцера[19] за партію; племінник визнав цю ставку мізерною, заходився ставити кроненталери[20] і дукати[21], стверджував, ніби ніхто не грає так майстерно, як він, але потім зазвичай програвав неймовірні суми, що знову ладнало з ним щойно ображених партнерів. І вони анітрохи не соромились, забираючи у нього стільки грошей. "Адже він англієць, а значить, багатий від народження", — говорили вони і клали дукати собі в кишеню.

Тим-то небіж найжджого пана невдовзі зажив неабиякої поваги в місті й у всій

окрузі. Старожили не пригадували, щоб у Грюнвізелі досі бачили такого молодика; він був найоригінальнішим явищем на світі. Не можна сказати, щоб небіж чогось навчався, — хіба що танців. Латина і грецька були для нього, як кажуть, китайською грамотою. Одного разу під час якоїсь гри в будинку у бургомістра йому довелося нашкрябати кілька слів, і виявилось, що він навіть власне прізвище написати не вміє. У географії хлопець припускався найдивовижніших помилок: йому запросто було перенести німецьке місто до Франції або данське до Польщі. Він нічого не читав, нічого не вчився, і пастор часто замислено хитав головою, беручи до серця неучтво хлопця; проте все, що той робив і говорив, людям здавалося прекрасним, а молодий чужинець був таким нахабою, що завжди вважав себе за правого і всіма своїми мовами підсумовував сказане: "Я краще це знаю!".

Потроху підійшла зима, ось тут слава племінника розцвіла ще більше. Будь-яку компанію без нього вважали нудною; коли розумна людина висловлювала свою думку, всі позіхали; коли ж небіж кидав поганенькою німецькою мовою найбезглуздішу дурницю, усі розвішували вуха. Тепер з'ясувалося, що цей з кожного погляду досконалий парубок на додачу ще й поет: мало якого вечора не витягував він з кишені аркуш паперу й не читав товариству сонети. Правда, знайшлося кілька людей, які заявляли, нібито одні його вірші погані й безглузді, а інші вони вже десь читали в надрукованому вигляді; але небіж, анітрошки не бентежачись, декламував і далі, а тоді звертав увагу всіх на красу своїх віршів і щоразу мав гучний успіх.

Однак справжнім тріумфом були для нього грюнвізельські бали. Хлопець не втомлювався танцювати, ніхто не рухався так швидко, як він, ніхто не виробляв таких ризикованих і напрочуд граційних антраша. При цьому дядько завжди одягав небожа напрочуд ошатно й за останньою модою, і хоча вбрання зазвичай личило йому, як корові сідло, всім здавалося, що одягнений він чудово й усе йому неймовірно пасує. Щоправда, інші кавалери були трохи ображені заведеним ним новим порядком. Колись бал відкривав бургомістр власною персоною, а потім вести перед у танцях випадало молодим людям із кращих родин; але з появою приїжджого парубка все змінилося. Без зайвих слів брав він будь-яку даму за руку, ставав із нею в першу пару, робив усе, як йому заманеться, і виявлявся хазяїном, розпорядником і королем балу. Дами були в захваті від такої манери, вважаючи її досить приємною, чоловіки не наважувалися заперечувати, і небіж залишався в тому сані, до якого підніс себе сам.

Здавалося, дядечкові бали робили особливу приємність: він ока не спускав із небожа й увесь час тихенько посміювався, а коли гості квапилися до нього, розсипаючись у похвалах чемному, вихованому юнакові, він не тямився від радості, вибухав веселим сміхом і поводився, як божевільний. Грюнвізельці приписували такі бурхливі прояви веселості його великій любові до небожа й вважали це цілком природним. Але час від часу дядькові доводилося вдаватися до батьківської науки: у розпал найвишуканішого танцю парубок міг ні з того ні із сього одним стрибком опинитися на помості, де сидів міський оркестр, вирвати контрабас із рук капельмейстера й відчайдушно зацигикати на ньому; або він раптом ставав з ніг на

руки й так танцював, а ногами дригав у повітрі.

Тоді дядько зазвичай відводив його вбік, лаяв на всі заставки, тугіше стягував йому шийну хусточку, і небіж знову ставав шовковим.

Так поводився племінник у товаристві і на балах. Але, як це зазвичай буває, погані звички приживаються куди легше за гарні, а в новій оригінальній моді, хоч би якою безглуздою вона була, завжди щось приваблює молодь, яка ще не замислюється над собою і життям. Так сталося і в Грюнвізелі. Побачивши, що небожа не лають, — ба ще і вихваляють його безглузді манери, нечемний сміх і просторікування, а грубі відповіді старшим навіть вважають геніальними, молодь вирішила: "Стати таким геніальним гультьєм неважко". Досі це були старанні, ділові хлопці; тепер вони думали: "Нащо та ученість, коли неучтво дає куди більше?". Вони відклали вбік книги і заходилися вештатися вулицями й майданами. Досі вони трималися чемно і виказували ввічливість усім, чекали, поки їх не запитають, і відповідали пристойно і скромно, тепер вони ставали на одну дошку з дорослими, базікали разом з ними, висловлювали свої думки, сміялися в обличчя самому бургомістрові, коли той щось говорив, і переконували, що знають усе краще за інших.

До тієї пори грюнвізельська молодь зневажала грубість і безглузде байдикування. Тепер хлопці наспівували пустотливих пісень, курили величезні люльки і вчашали до шинку. Вони і собі купили великі окуляри, хоча бачили чудово, начепили їх на ніс і вважали себе дорослими, бо нині були схожі на горезвісного небожа. Вдома і в гостях вони вилягалися в чоботях і острогах на канапі, в чесній компанії розгойдувалися на стільці або, підперши кулаками щоки, спиралися ліктями на стіл. Марно переконували їх матері й друзі, що все це виглядає кепсько і непристойно, — вони ж посилалися на блискучий небожів приклад. Марно доводили їм, що небожеві як англійцеві доводиться дарувати певну грубість, властиву його нації, грюнвізельська молодь стверджувала, що не менше будь-якого англійця має право бути невихованою на геніальний зразок, — одне слово, прикро було дивитися, як під впливом поганого прикладу в Грюнвізелі геть зійшли на пси добрі звичаї і устої.

Та недовго тішилася молодь таким грубим, розгульним життям.

Наступна подія все змінила. Зимові розваги мали закінчитися великим концертом, що його почасти підрядилися виконувати музиканти міського оркестру, почасти — майстерні грюнвізельські самоуки. Бургомістр чудово грав на віолончелі, а доктор на фаготі, аптекар, хоч і не вирізнявся справжнім даром, грав на флейті, кілька грюнвізельських дівчат розучили арії, — словом, програма була складена чудово. Втім, чужинець гадав, що такому концерту, хоч і чудовому, явно бракувало б дуету, бо без нього не обійтися в будь-якому порядному концерті. Ці слова сколотили грюнвізельців: дочка бургомистра, правда, співала, як соловей, але де ж роздобути кавалера, який міг заспівати з нею дуєтом? Врешті-решт згадали старого органіста, що свого часу співав розкішним басом, але наїжджий дядечко запевняв, ніби весь цей клопіт зайвий, — його небіж чудово співає. Всі були вражені новим чудовим талантом хлопця. Йому довелося заспівати дещо для проби, і, якщо не враховувати деяких дивних звичок, які сприйняли

за англійські, співав він, як ангел. Отже, похапцем розучили дует, і ось нарешті настав вечір, коли грюнвізельцям випадало тішитися звуками концерту.

На жаль, дядечко захворів і не міг бути присутнім при тріумфі свого небожа, проте він передав бургомістрові, котрий відвідав його за годину до концерту, деякі розпорядження щодо свого вихованця.

— Небіж мій — добра душа, — сказав він, — але час від часу в голову йому приходять дивні думки, і тоді він поводить себе безглуздо; саме тому я вельми жалкую, що не можу побувати на концерті, мене він боїться і сам знає чому! До честі його маю сказати, що витівки ці не духовної, а радше фізичної натури, вони властиві його вдачі. Чи не буде ваша ласка, пане бургомістре, якщо йому ні з того ні з цього спаде на думку всістися на нотний пюпітр, або неодмінно провести смичком по контрабасу, або ще щось таке, — розв'язати трохи йому шийну хусточку, а якщо і це не допоможе, зняти хустку геть?

Бургомістр подякував хворому за довіру і обіцяв, якщо знадобиться, вчинити за його порадою.

Зала була повна-повнісінька, на концерт прибули не тільки грюнвізельці, а й гості зі всіх околиць. Мисливці, пастори, чиновники, поміщики та всі, хто жив на відстані трьох годин їзди, прибули з нащадками і домівцями, щоб розділити з грюнвізельцями рідкісну насолоду. Музиканти з міського оркестру трималися гідно; слідом за ними виступив бургомістр, який виконав партію на віолончелі під акомпанемент аптекаря, що грав на флейті; після них органіст із успіхом проспівав басову арію; чимало глядачів також плескали в долоні й докторові, який грав на фаготі.

Перший відділ скінчився, і всі нетерпляче чекали на другий, у якому молодий гість і бургомістрова дочка мали виконати дует. Небіж з'явився в шикарному вбранні і вже давно привертав увагу всіх. Не довго думаючи, розвалився він на прекрасному кріслі, призначеному для якоїсь графині, яка мешкає у сусідстві, витягнув ноги і, не задовольняючись великими окулярами, розглядав усіх у страшенно великий бінокль, і ще грався з величезним собацюрою, якого прихопив із собою попри заборону вводити до зали собак. Графиня, для якої було приготовано крісло, увійшла до зали, проте небіж і не подумав підвестись і поступитись їй місцем, — навпаки, хлопець усівся ще зручніше, і ніхто не наважився йому зауважити; а шляхетній пані довелося сидіти на звичайнісінькому солом'яному стільці серед дівчат нашого міста, чим, як то кажуть, вона залишилася вельми незадоволеною.

Під час довершеної гри бургомістра, під час чудової басової арії органіста, навіть під час фантазії, виконаної доктором на фаготі, коли всі слухали, затамувавши дух, небіж наказував собаці принести йому носову хустинку або голосно базікав із сусідами, так що ті, хто його не знав, вражалися такій дивній поведінці.

Тож не було нічого дивного в тому, що всі з цікавістю чекали, як він виконає дует. Почався другий відділ; музиканти міського оркестру зіграли невеликий номер, бургомістр у супроводі дочки підійшов до хлопця, передав йому ноти і сказав:

— Мосє! Чи не завгодно вам виступити в дуєті?

Молодик розреготався, вишкірив зуби, підхопився і разом з ними рушив до пюпітра, а все товариство застигло в очікуванні. Капельмейстер махнув паличкою і кивнув небожеві, щоб той починав. А хлопець глянув крізь свої великі окуляри на ноти і раптом як заскімлить, аж вуха засвербіли.

Капельмейстер крикнув йому:

— На два тони нижче, шановний! До, вам треба взяти до!

Але замість узяти до, небіж зняв з однієї ноги черевика і пожбурих ним капельмейстерові в голову, аж хмара пудри злетіла з перуки.

Побачивши таке, бургомістр подумав: "Тю, знову найшли на нього його химери фізичної натури". Він підскочив, схопив юнака за шию і трішки ослабив його шийну хустку, — тепер молодик розійшовся ще більше. Він застрибав і заговорив, але не німецькою, а якоюсь дивною, нікому не зрозумілою мовою. Бургомістр був у відчаї від такої халепи; він подумав, що з юнаком коїться щось геть незрозуміле, тож вирішив зняти з нього шийну хустинку. Але не встиг він це зробити, як скам'янів од жаху: замість людської шкіри нормального кольору шия молодій людини була вкрита темно-коричневою шерстю, а сам він тут-таки застрибав ще вище й химерніше, занурив свої лайкові рукавички у волосся, потягнув, і — диво та й годі! — його чудове волосся виявилось перукою, яку він шпурнув бургомістрові у фізіономію; тепер голова його з'явилась в новому вигляді — на ній настовбурчилася така сама коричнева шерсть, що й на шії.

Він пустився плигом по столах і лавах, поперекидав пюпітри для нот, переламав скрипки і кларнети і поводився як божевільний.

— Хапай, хапай його! — у нестямі кричав бургомістр. — Він збожеволів, хапай його!

Однак зробити це було не так просто, — він стягнув рукавички й показав пазурі, якими страх як боляче дряпався. Нарешті одному відважному мисливцеві вдалося з ним упоратися. Він так стиснув йому довгі руки, що той тільки дригав ногами, реготав і кричав хрипким голосом. Навколо юримилася публіка і з подивом дивилася на незвичайного юнака, тепер уже геть несхожого на людину. Але один учений, який проживав по сусідству і мав справжній музей предметів натуральної історії й цілу колекцію опудал тварин, підійшовши ближче, уважно подивився на нього і з подивом вигукнув:

— Крий Боже, шановні пані й панове, як ви пустили цю тварину в порядне товариство? Це ж звичайна мавпа. *Homo troglodytes Linnaei*. Віддайте її мені, я відразу дам вам шість талерів, оббілюю, а тоді зроблю опудало для своєї колекції.

Хто опише подив грюнвізельців, коли вони почули таке!

"Як? Мавпа, орангутанг у нашому товаристві? Молодий чужинець — звичайнісінька мавпа?" — вигукували вони й дивилися один на одного, отупівши від несподіванки. Вони не могли зрозуміти, не могли повірити власним очам. Юнака оглянули ретельніше — він як був, так і залишився справдешньою мавпою.

— Але як же це можливо, — вигукнула бургомістрові дружина, — адже він часто читав мені свої вірші! Адже він не раз обідав у мене, як інші люди!

— Що? Як же так, він-бо попивав у мене каву, частенько й побагато розмовляв з моїм чоловіком по-вченому і кутив? — розхвилювалася лікарка.

— Як! Хіба це можливо, — підхопили чоловіки, — невже це не він катав з нами кулі в кегельбані і сперечався про політику, як ми всі?

— Ну як же так! Він у нас на балах вів танці! — скаржилися всі. — Мавпа! Мавпа! От дивина, чаклунство!

— Атож, чаклунство і диявольська кара, — сказав бургомістр, показуючи шийну хусточку небожа, або, якщо хочете, мавпи. — Дивіться! Це чарівна хустка, за її допомогою він нас і зачарував. У хустку вшита широка смуга еластичного пергаменту, на якій виведені якісь дивовижні письмена. Мені навіть здається, ніби це латина. Хтось може прочитати?

Пастор, учена людина, яка програла мавпі не одну партію в шахи, глянув на пергамен і сказав:

— Ні, тільки літери латинські, а написано тут:

"Аж смішно глянуть на ті муки! Хіба для мавп граніт науки?!"

— Так, це страшенний обман, — правив він далі, — своєрідне чаклунство, і воно заслуговує на зразкову кару.

Бургомістр додержувався тієї-таки думки й негайно ж подався до найжджого, який, безсумнівно, був чарівником, а шість поліціантів несли мавпу, збираючись відразу вчинити йому допит.

У супроводі величезного натовпу підійшли вони до безлюдного будинку, адже кожному хотілося подивитися, що буде далі. Заходилися стукати в двері, дзвонити в дзвінок, — усе даремно, ніхто не вийшов. Тоді бургомістр, розсердившись, наказав виважити двері і рушив угору, в дядечкову спальню. Але там знайшли тільки старе домашнє начиння. За чужинцем і слід заховав. На його письмовому столі лежав адресований бургомістрові великий лист із печаткою, який він тут-таки і розкрив. Він прочитав:

"Дорогі ґрюнвізельці!

Коли ви це читатимете, мене вже не буде у вашому містечку, а ви вже давно дізнаєтеся, якого роду-племені мій милий небіж.

Поставтеся до того, як я пожартував із вами, як до гарного уроку і надалі не нав'язуйте приїжджому, який хоче жити на свій розсуд, ваше товариство! Я знаю собі ціну, тож не збирався разом з вами мерзти у вічних плітках, засвоювати ваші дурні звичаї і смішні манери. Ось чому я виховав собі в заступники молодого орангутанга, який вам так припав до смаку. Бувайте здорові і по змозі користайте з цього урок".

Ґрюнвізельцям було дуже соромно перед усією околицею. Тішилися вони тільки тим, що це трапилося не без втручання надприродних сил; але більше за інших соромилася ґрюнвізельська молодь: як-не-як вона перейняла погані манери і мавпячі

звички. Відтепер вони вже не клали лікті на стіл, не гойдалися на стільці, мовчали, поки їх не запитують; вони зняли окуляри і знову повернулися до колишньої ввічливості й добропристойності, а якщо кому траплялося пригадати ті безглузді манери поганого тону, то ґрюнвізельці казали: "Оце так мавпа!" А мавпу, яка так довго вдавала з себе хлопця, здали на руки тому ученому, в якого був кабінет предметів натуральної історії.

Орангутанг досі гуляє у нього в дворі; учений годує його і як чудасію показує всім гостям.

Коли невільник закінчив, зала залунала сміхом, і хлопці теж засміялися разом з усіма. Довго присутні перебирали язиком усе щойно почуте. Врешті Алі Бану кинув:

— Послухаємо останнього раба з тих, що я відпускаю сьогодні на волю.

Хлопці миттю попрямували на свої місця.

Тепер підвівся той молодий невільник, який привертав увагу всіх своїм зростом, красою і мужнім поглядом. Юнак уклонився шейхові і звучним голосом почав так...